

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

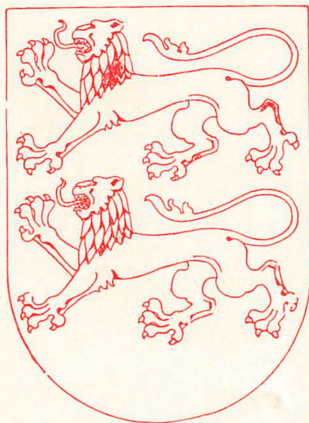
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

J. Raben: *Detlev Brochtorps Gravsten i Sønderborg*
Erik Bondo Svane: *Fra Slesvig til Frederiksstad*
Chr. Maibøll: *Jacob Jacobsen Wrang og Ingeborg Pedersdatter*
Andreas Petersen: *En kriminel Spillemand*
De gamle gadepumpers endeligt

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Detlev Brochtorps Gravsten i Sønderborg

Af J. Raben

I 1852 fandt en større Restaurering af St. Mariakirken i Sønderborg Sted. Kirkegulvet blev sænket. Gulvet var tæt belagt med Gravsten, baade fra Renæssance- og Baroktiden. Det var store Stenplader af gotlandsk Kalksten. Stenene blev solgt, og en Del af dem kan man endnu finde som Trappesten i Byen. Et Par ligger som Indgangssten ved Kirken, en Sten over Borgmester Jacob Jensen, † ?, ligger som Trappesten i Augustenborg.

Af de ældre, store Gravsten er nu kun én bevaret i Kirken. Det er Stenen over Lensmændene paa Sønderborg, Detlev Brochtorp, der døde 1538 og blev begravet i den gamle Kirke.

Stenen er noget slidt, men smukt udført i Ungrenæssancestil. Den harniskklædte Brochtorp staar med stort Sværd, med Fjerbaret paa Hovedet, medens Hjelmen staar ved hans Fødder. Indskriften lyder:

HIR LICHT BEGRAVEN DE DVCHTIGE VND
EHRENVESTE DETLEF BROCHDORP AMPTMAN
THO SONDERBORG, GESTORVEN FRIDAGES
NA DER VORKVNDINGHE MARIE IM MDXXXVIII
JAR DEN GODT GENEDICH SI.

(»Her ligger begravet den dygtige og ærbare Detlef Brochdorp, Amtmand i Sønderborg, død Fredagen efter Marie Bebudelse i det 1538te Aar, Gud være ham naadig.«)

Stenens Udførelse tilskriver C. A. Jensen (Danmarks Billedhuggerkunst, 1950, S. 134 ff.) Morten Bussert, en Sydtysker, der ved Reformationens og Renæssancens Gennembrud kom til Danmark, hvor han blev en af Frederik I og Christian III' betroede Kunstnere. Mester Morten har i Tiden fra 1536 til sin Død 1553 udført en Række Ligsten i gotlandsk Kalksten. Et af hans kendteste Arbejder er Biskop Absalons Gravsten i Sorø Klosterkirke, der blev fornyet 1536. Et andet Arbejde af Morten Bussert er Mourids Sparres Sten i Lunds Domkirke, der har stor Lighed med Brochtorps Gravmæle.

Detlev Brochtorp blev udnævnt til Amtmand og Lensmand paa

Sønderborg 1526. Hans Navn er kendt fra Kong Christian II' Fangenskab. De fire Adelsmænd, som førte den fangne Konge til Sønderborg, 1532, Oto Krumpen, Knud Petersen Gyldenstjerne, Godske Ahlefeldt, som var Amtmand paa Nordborg, og Ivar Reventlow var det paalagt, at aflevere ham til Lensmanden paa Sønderborg, Detlev Brochtorp. Det var St. Laurentiusaften, Fredagen den 9. April, mellem Kl. 6 og 7, at Kongen førtes over Vindebroen til Slottet, hvor han blev modtaget af Lensmanden, der skulde bevogte den kongelige Fange. Nogle Dage senere mødte Brochtorp Kong Frederik I i Flens-

borg, hvor han blev edfæstet paa de Forpligtelser, der var paalagt ham.

Brochtorp var Ejer af Godset Vindeby ved Egernførde og hørte til Ridderskabet. Han regnes til de bedste i Kongens Tjeneste. Da Hertug Frederik af Gottorp lod sig hylde som Konge i Viborg 1523, holdt Detlev Brochtorp Flensborghus, saalænge det var ham muligt, for Christian II, derefter gik han over i den nye Herres Tjeneste og ombyttede 1526 Flensborg med Sønderborg. Han overlevedes af sin Hustru, Margrethe Rantzau, der senere kaldes »Fruen til Vindeby«.

Efter Frederik I' Død hørte Brochtorp til Christian III' mest fremragende Hærførere. Han førte en høj Kommando baade ved Øksnebjerg og i Lejren foran København, han maa altsaa have været fraværende i disse Aar.

Detlev Brochtorp døde paa Sønderborg den 29. Marts 1538. Kongen udstedte den 17. Maj samme Aar et aabent Brev til Indbyggerne i Sønderborg Len om indtil videre at adlyde Husfogden paa Sønderborg, Jørgen v. d. Herberge. Den 28. Juni udnævntes Breide Rantzau til Lensmand paa Sønderborg, og han indgik samme Forpligtelser i Henhold til den fangne Konge som Detlev Brochtorp.

Gravstenen er nu anbragt paa Kirkens Sydvej, ved Siden af Vestdøren.

Fra Slesvig til Frederiksstad

Af Erik Bondo Svane

Jernbanen udgaar fra Amtsbanegaarden i Altstadt; man kører langs Slien forbi Gottorp til Hovedbanen, derfra gennem Bustrup Laving, forbi Forbindelsesvolden, gennem et bakket Parti, der bærer det stolte Navn Bustrup Schweiz, og kommer nu ud paa de magre Landstrøg. Mod Vest ses Danevirke. Gennem Jagel gaar det til Krop. Banen drejer nu i en skarp Kurve mod Nordvest, gaar over Hede uden Hegn til Store Reide, derfra mod Vest til Døpsted-Hollingsted, mod Sydvest langs Landevejen over Thiesborg (Vester Bünge), Volde, Nørre- og Sønder-Stabel; her krydses Banen Husum-Rendsborg, derfra tages stik Vest paa mellem Seeth mod Nord og Drage mod Syd til Frederiksstad.

Hvis man ikke benytter Jernbanen, men Landevejen, kan man følge Rendsborgchausséen mod Syd til Jagel.

Fra Jagel bøjer man mod Vest gennem Lille Reide, Gustav Johann-

sens mødrene By. Beboerne udtaler Navnet »Lyt Rej«; en Tysker har ment, at Rej skal være kommet af Røj — Rød — Rydning, et dansk Stednavn; man træffer ogsaa enkelte danske Marknavne, men de fleste er nedertyske ligesom Beboernes Navne paa faa Undtagelser nær.

Den 4. 2. 1864 Klokken 6,30 blev de to Kompagnier, vi havde staaende som Forposter i Lille Reide, angrebet af preussiske Tropper. Det ene Kompagni tog Stilling nord for Dalen, hvor vi havde staaende to Kanoner, det andet syd for Byen, og afslog Angrebet. Ved Middagstid blev det angrebet med overlegen Styrke fra 3 Sider og maatte rømme Byen; vort Tab var 1 saaret og 4 savnede; Angelboerne, som havde taget Del i Kampen, havde kæmpet tappert. Den 5. 2. om Morgen forsøgte Fjenden med flere Batailloner at bryde frem fra Lille Reide mod Nord ad den lange Dæmning over Aadalen. Angrebet blev afvist af vore to Forpostkanoner. — Fra dansk Side gjordes overhovedet intet Forsøg paa at generobre det tabte.

Man drager videre langs Sydsiden af Reidaadalen gennem Store Reide, Dørpsted og Klove. Det er interessant at se, hvordan Saksergaardene paa dette Strøg er vigende; ved Til- og Ombygninger, Nedrivning og Nybygninger holder de danske Gaarde deres Indtog.

Reidaadalen, der paa sine Steder er 1—2 km bred, er en Smeltevandsrende, som er gravet i den store Sandflade, og som senere ved en Landesænkning er blevet delvis vandfyldt; ved senere Hævninger blev Bunden ufremkommelig Mose; til denne Mose var det, højre Flanke af Kovirket støttede sig. I 1864 var Dalen oversvømmet. Faren for, at Isen skulde blive saa tyk, at den kunde bære i Forbindelse med, at man ansaa det for umuligt at ise i Fjendens Nærhed, blev fremhævet under Krigsraadet den 4. Februar og var medvirkende til, at Danevirke blev rømmet. Reidaaen dannede Sydgrænsen for den paa-tænkte 3. Zone i 1919.

Ved Klove laa i 1864 vore Skanser XXIV—XXVII og spærrede Adgangen til Hollingsted.

Vester Bünge hører til Bergenhusen Sogn, et af Landskabet Stabelholms 3 Sogne. Vejen mellem de to Byer gaar ad en Dæmning over side Enge.

For at beherske Adgangen til Stabelholm anlagdes 1627 omtrent hvor Børnkogens Afløb skærer Vejen den store Holm Skanse, som 1629 blev erobret af Danskerne. 1644 blev den erobret af Torstenson, men rømmet igen samme Aar. 1645 indtaget af den svenske General Helmuth Wrangel, men blev forgæves angrebet af den kejserlige General Gallas. I Krigen 1657-59 blev den først erobret af Danskerne, saa af Svenskerne, som lod den sløjfe. 1674 blev den genopført af Hertug Christian Albrecht, men blev 1675 indtaget af Chr. d. V.s Tropper og sløjfet. 1696 lod Hertug Friedr. IV den atter opføre. Den 30. 5. 1697 blev den indsluttet af danske Tropper under Ledelse af

General Scholten. Kommandanten Zacharias Wolf maatte den 4. 6. overgive sig og Skandsen blev derefter udjævnet med Jorden af udkommanderede Bønder fra Omegnen. Allerede 1699 var den i det væsentlige atter opført. Den 8. April 1700 blev den indtaget af Danskerne under Ledelse af Generalmajor Fuchs, som stormede fra den sydlige, ufuldendte Side. Kommandanten blev af Besætningen tvungen til Overgivelse og næste Dag blev Skandsen for 4. og sidste Gang demoleret.

Wolde ligger paa den tidligere Gestø, som strækker sig ned til Sønder Stabel. Det plattyske Navn hentyder til de nær liggende Skove, der dog tidligere havde langt større Udstrækning. Fra Møllen er der Udsigt over det meste af det sydligste Sønderjylland, helt ind til Slesvig og til Rendsborg. Ved Bergenhusen Station drejer en Vej mod Øst til Bergenhusen Kirkeby; man kan nu vælge, om man vil tage den — ret lange, men lønnende — Afstikker Stabelholm rundt eller vil fortsætte til Sønder Stabel.

Mod Øst er der ca. 2 km til Bergenhusen (1304 Bæveringshusen, der er udlagt som Husene ved Bæverengen), en ret stor Landsby. Kirken er fra 1712, men stærkt præget af Gotikken. Videre gaar det gennem Kleinsee over Sorgaaens gamle Løb til Femmøller.

Sorgaaen udspringer fra Bistensøen, løber mod Vest ved Stentemølle og Sorgbro til Gamle Bennebæk. Herfra løb den tidligere i en stor Bue gennem Meggersøen og delte sig i to Løb; det ene, Schloten, løb mod Vest og ud i Ejderen ved Stenslusen; det andet, nu kaldet gamle Sorge, flød i sydøstlig Retning og forenede sig med Ejderen ved Hohn Færges; Ervde laa saaledes paa en Ø mellem de tvende Løb. 1631 gravedes en Kanal, Omledningskanalen eller Ny Sorge, hvorved den store Bue gennem Meggersøen blev afskaaret. 1650 udtørrede hollandske Emigranter Meggersøen. 5 Vejmøller, der endnu mindes i Stednavnet, drev Pumpeværkerne. Kogen fik 1701 tildelt Privilegier af Hertug Fr. IV. Senere forfaldt Anlægget. 1832 erhvervedes Kogen af Landinspektør Tiedemann paa Johannesberg. Han lod Pumpeværkerne drive ved Damp og bragte Kogen paa Fode igen. Den har senere tilhørt Indre Mission; Meggerkogen har en rig Flora og Fauna, bl. a. yngler Rørdrummen her.

Fra Femmøller tager man mod Syd ad Femmøllerdiget — vi er allerede udenfor Stabelholm — til Johannesberg.

I 1840 kom afskediget Kaptajn Helgesen, der hidtil havde ført en eventyrlig, omtumlet Tilværelse i Frankrig, gennem en Annonce i Forbindelse med Tiedemann, der anviste ham et af de smaa Huse ved Kogen til Bolig; som Vederlag skulde han passe Jagten. Senere flyttede han med Tiedemanns Støtte til Kleinsee, hvor han ernærede sig ved Forpagtning af Jagten forskellige Steder i Stabelholm. Jagt, Ridning, Tæmning af Oddere og Lhombre-Spil var hans Hovedinteresser. Her lærte han Egnen at kende, hvilket kom ham tilgode i 1850. I 1848 red han efter Opfordring af Tiedemann paa dennes Hest til Rends-

borg og meldte sig hos Prinsen af Nør til den slesvig-holstenske Armé, men blev afvist; da han hurtigt blev klar over, at det drejede sig om en Oprørsbevægelse, tog han til København og meldte sig til den danske Hær. Hesten beholdt han. Men da han senere blev Kommandant i Slesvig, gav han Ordre til, at Eksekution for Skat ikke maatte finde Sted hos Tiedemanns Enke og fik saaledes betalt sin gamle Gæld til Familien.

Nordøst for Johannesberg kører vi mod Syd ad Omledningsdiget Ny Sorgen til Sandshusen; herfra følger Sorgen atter det gamle Leje. Jernbanen Husum-Rendsborg krydser Vejen.

Her anlagdes 1627 Sorgskansen til Værn imod de kejserlige Tropper. 1644 blev den erobret og sløjft af Danskerne, men genopført 1696 af Hertug Fr. IV, 10. 6. 1697 indtaget af de danske og sløjft, men paany genopført 1699 og atter indtaget af Danskerne 9. 4 1700, hvorefter den endelig blev jævnet med Jorden.

Vejen bøjer nu i en stor Bue mod Vest; man drejer, efter at have kørt ca. 1½ km, mod Syd og kommer efter ca. 3 km.s Kørsel til Thiele.

Thiele var tidligere en Flække og laa længere mod Øst; den beskyttedes af Thieleborg, der laa paa en Ø i Ejderen; her boede Landfogeden over Stabelholm By og Borg, nævnt 1ste Gang 1397. 1414 gjorde Hovedsmanden paa Thieleborg, Schinkel, Oprør mod Greverne, men blev slaet. 1500 blev Byen og Borgen ødelagt af Ditmarskerne, der hærgede i hele Stabelholm, for at hævne det uheldige Ditmarsketog. De tildæmmede Ejderens søndre Arm, saaledes at Borgholmen — nuværende Thielenhemmekog — blev landfast med Holsten; skønt herefter liggende Syd for Ejderen, vedblev Beboerne dog at søge deres gamle Kirke i Ervde.

Fra Thiele gaar en Vej mod N. V. til Ervde (1430 Arvede), Stabelholms største By. Herfra køres mod N. V. ad Dige til Nørre Stabel. Ved Store Schlote opførtes 1699 som Led i det gottorpske Fæstningssystem en lille uregelmæssig Redoute, som skulde spærre Vejen til Nørre Stabel; den blev indtaget den 9. 4. 1700 af Danskerne og derefter ødelagt; ca. ½ km længere ad Vejen passeres den nye Schlote, gravet 1668, for at man bedre kunde aflede Vandet fra Meggerkog. I Nørre Stabel vælges Bivejen til Sønder Stabel, hvor Fogeden over Stabelholm har haft Sæde siden Thieleborgs Erobring Aar 1500.

Langt fra synes Kampestenskirken med det mærkelige runde Taarn, der desværre ved en Restaurering 1876 blev forhøjet og forsynet med en Vægtergang, som ganske falder ud af Stilen. Murene er forneden 2½ m tykke. Lignende Taarne findes i Skaane og Ditmarsken. Kirkegaardsmuren er ogsaa ualmindelig svær.

Ved Sønder Stabel fandt den 8. Sept. 1850 en Fægtning Sted mel-

lem Danskerne og Slesvig-Holstenerne. Danskerne havde besat Danevirke-Linien og alt Landet vest fra Træaa samt Frederiksstad, hvor Oberst Hans Helgesen var Kommandant. Slesvig-Holstenerne holdt Resten af Stabelholm besat. Helgesen, der havde faaet Ordre til at okkupere Besætningen i Stabelholm og at indhente Efterretninger om dens Styrke m. m., lod Klokkeren 5½ Major Vogt marchere frem fra Frederiksstad med 4 Kompagnier, en Snes Dragoner og 2 Kanoner. Efter at Fjendens Forposter ved Sæd og Drage var kastet, naaede Kommandoet Klokkeren 7 frem til Sønder Stabel, hvor 5 fjendtlige Kompagnier havde forskanset sig paa Bakkedraget ved Møllen. Vogt forsøgte at tvinge Fjenden bort, anmodede derpaa Helgesen om Hjælp, men blev, da Hjælpen ikke rettidigt naaede frem, Kl. 9¼ tvunget til at gaa tilbage, skarpt forfulgt af Fjenden. Ved tapper Modstand lykkedes det Arriéregarden at dække Tilbageslaget. Vort Tab var 29 døde, 78 saarede og 8 Fanger. Blandt de saarede var Løjtnant Bintzer, som først mistede et Par Fingre, men alligevel blev ved at føre Kommandoen, indtil han blev haardt saaret i Underlivet. Fjendens Tab var 3 døde og 18 saarede. Helgesen, som mente, det uheldige Udfald skyldtes, at der ikke som planlagt samtidig fra N. V. var foretaget et Angreb ind i Stabelholm, fik en Irettesættelse fra Overkommandoen, som hævdede, at den ikke havde givet Befaling til noget Angreb, men kun til at rekognoscere. Fejlen laa dog hos Overkommandoen selv paa Grund af dens uklare Ordre. Vore Faldne ligger begravet paa den nye Kirkegaard i Frederiksstad umiddelbart øst for Byen.

I Nørre- og Sønder Stabel samt Seth og Drage ses endnu anbragte paa indtil 7 m høje Pæle Bondeklokkerne, der kalder Bønderne sammen ved Brand, Digebrud o. lign. Læg Mærke til, at det for Saxergaardene saa typiske Gavlindsnit med Uglehullet er næsten ukendt i Stabelholm. Inden Sønder Stabel forlades, bør man mindes Landskriveren H. A. Mallings, der blev paa sin Post under Oprøret og var udsat for megen Overlast (Læs hans efterladte Erindringer 1894).

Man vælger Vejen til Chausséen og følger denne til Seth; man kører paa Halvøen mellem Ejderen og Træaaen; det fugtige Landskab giver gode Betingelser for Storkene, af hvilke der er ualmindeligt mange navnlig i Seth, hvor man har kunnet se deres Reder i Træer og undertiden flere paa samme Hus.

Herfra tages til Drage*) og videre mod Syd til de store Sluseanlæg i Südfeldter Koog, bygget 1937 for at holde Ejderens Løb ind mod Rendsborg fri for Saltvand. Vejen til Frederiksstad kan enten tages ad Ejderdiget, som paa denne Strækning er særlig imponerende, eller tilbage over Drage til Chausséen.

*) I Drage findes nu en dansk Skole (Red.)

Jacob Jacobsen Wrang og Ingeborg Pedersdatter i Ketting

BLADE AF EN ALSISK SLÆGTS HISTORIE

Ved Christian Maibøll.

I Majbølgaards forstue er væggen overfor indgangsdøren dækket af et træpanel med et maleri fra 1763. Panelet har engang haft sin plads i dagligstuen i et hus bag Ketting kirke. Billedet viser to gamle folk i tidens dragt, slagter Jakob Jacobsen Wrang og hustru Ingeborg Pedersdatter med deres fire børnebørn fra Ketting kro. Børnene var dengang i en alder fra et til seks år; Knud og Ingeborg som de mindste sidder paa deres bedsteforældres skød, den første med en rangle i hånden, Anna og Jakob står midt mellem de to gamle.

Panelet, som en senere lejer overmalede med infarve, kom gennem slægten Knudsen til Lysholm og førtes senere af H. H. Jessen (nu Peberbjerg) til Majbølgaard, hvor det igen er kommet til ære og værdighed, efter at fru Jessen havde rensset og restaureret billederne, som var medtagne af tidens tand.

Ingeborg Pedersdatter og Jakob Wrang hører til H. H. Jessens mødrener. Ingeborg døbt den 28. november 1697 i Ketting kirke som datter af kådner Peter Hansen Kremer og hustru Anna Pedersdatter. Om moderens farfader, Thomas Kremer i Ketting, fortæller Chr. Knudsen, at han måske er den mand, der 1658 skød efter svenskerne. Ketting kirkebog melder, at mormoderens første mand, kådner Jakob Hiersen, en god, ærlig, trofast dannemand, den 9. januar 1659 blev siddende i et vand ved Ulkebøl, da han om natten ville gå fra svenskerne, som havde tvunget ham til at skanse.

Ingeborg nævnes 1712 til 1719 i Ketting, men 1720 fik hun tjeneste hos grev Danneskjold-Samsø, der dengang opholdt sig i Altona, til hvilken familie hun sikkert var blevet anbefalet fra Augustenborg, hvor grevinde Louise til Danneskjold-Samsø var gift med hertug Christian August. Da hun var ung og rask, ville hun gerne ud for at lære og tjene noget hos fremmede, tilmed da hendes forældre med en stor børneflokk i fremtiden nok kunne trænge til understøttelse og hjælp. Tomhændet og ringe udstyret med penge og klæder, men derimod rigt begavet med forældrenes velsignelse og fromme ønsker, gik hun til fods til Altona i et par tøfler og tiltraadte sin plads hos herskabet. Siden blev hun husholderske og passede i flere år familiens hus til alles tilfredshed, og da hun var sparsommelig, samlede hun sig efterhånden en lille kapital.

1725 vendte hun tilbage til hjemmet, dels for at hjælpe sine forældre og dels for at overtage stedet, som hun nu kunne indløse. Hendes to yngste brødre var endnu uforsørgede, gik hjemme og havde ikke lært noget. Det gjaldt da om at få dem ud af huset og sat i vej. Steffen Pedersen, der dengang var 16 år gammel fik hun sat i gartnerlære hos Voetmann i Sønderborg, og Hans Pedersen, der var 24 år gammel og sang godt, tænkte hun på at få en degn ud af. Den gamle degn i Tandslet, monsj. Christian Schultz, kunne vel nok ønske ham til svigersøn og eftermand i kaldet. Men hertil krævedes en særlig kongelig tilladelse, da kong Frederik IV flere gange havde indskærpet bisperne kun at kalde studenter til degneembederne. Ingeborg besluttede da at gøre en rejse til København for at bønfalde kongen om Tandslet degnekald til sin broder. Da hun havde en ældre broder, Peder Pedersen, der var gartner ved Fredensborg have, håbede hun ved hans hjælp at få kongen i tale. Hun begav sig til fods på rejsen, fortalte broderen om sit ærinde og bad ham om at skaffe sig audiens hos kongen. Han bød hende vente til den følgende morgen; han ville da bede kongen om en sådan nådesbevisning, når han i godt lune gjorde sin morgentur i haven og til sidst plejede at sætte sig i et bestemt lysthus. Dette løb nu også heldigt af, og da Ingeborg næste morgen traf sin broder, overrakte denne hende et stykke papir, på hvilket der stod skrevet, at hendes broder Hans Pedersen var kaldet til degn i Tandslet, såfremt biskoppen fandt ham duelig og bekvem dertil. Glad over rejsens lykkelige udfald begav Ingeborg sig på tilbagevejen og mødte i »Krebshuset«, en kendt kro mellem Ringsted og Sorø, en søn af præsten Matthias Steenløs i Tandslet, som rejste i samme ærinde. Hun spurgte ham, hvorhen han agtede sig, og da han betroede hende sit forsæt at søge degnekaldet uden at ane, at hun allerede gik med udnævnelsen i lommen, ønskede hun ham ved afrejsen en lykkelig fremgang.

Hjemme blev hun modtaget med stor glæde. Kort efter måtte Hans Pedersen rejse til Odense for at lade sig eksaminere af biskop Jakob Lodberg. Hele natten lå Ingeborg og strikkede på hans strømper, puttede dem tidligt om morgenen i farvedklen for at han kunne få dem med, når han om eftermiddagen skulle drage af sted til Fynshav for at komme til Odense. Den kongelige udnævnelse til Hans Petersen, dateret Fredensborg den 17. december 1725, har følgende ordlyd:

»Af særdeles kongelig gunst og nåde, dog uden consequens for denne gang have vi allernådigst dispenseret og bevilget, at supplikanten Hans Petersen, som af biskoppen over Fyens stift, dr. Jakob Lodberg, er bleven examineret og dygtig befunden, må antages til degn for Tandslet sogn, uanset hand ikke er Studiosus«.

Da disse sager var bragt i orden, kunne Ingeborg først tænke på sine egne anliggender, og ved samme tid meldte sig en bejler: Johan Gotfred Johansen, en søn af farver Johan Henrik Färber i Egenmølle og broder til kromand Knud Johansen i Ketting. Deres bryllup stod 1726. Johan G. Johansen, der døde i en ung alder, har vistnok drevet slagteri i Ketting og måtte af denne grund i 1732 udvide ejendommen med den lange østlige ladebygning. Under 25. oktober 1735 fik enke Ingeborg Johansen ret til slagting i det augustenburgske distrikt, så manden må være død samme år. Ved skiftet efter ham, som holdtes den 3. januar 1737 i Ketting, fik den eneste søn, Johan Johansen (senere degn i Hagenbjerg), 400 marks lybsk, en kiste med hans salig faders seng, »og skulle han overleve sin moders død, havde han igen fuldt arvekrav efter lov og ret. Hvis sønnen Johan Johansen opfører sig skikkelig og vel imod sin moder, kan han efter hendes død også gøre fordring på sin sal. faders morgengave eller håndgift, der beløber sig i værdi til 20 rigsdaler«.

Den 5. marts 1737 viedes Ingeborg Johansen i Ketting kirke til Jakob Wrang, en søn af ejeren af den store bondegård i Stolbro, Jakob Jørgensen Wrang og hustru Anne Kirstine Hansdatter Møller af Egenmølle og født 1707. Jakob Wrang drev ligesom formanden slagteriet, og sammen med Hans Eriksen, der havde samme håndtering, brændte han også brændevin, som de solgte. Således fik høker Thomas Jessen ved Fynshav sin brændevin hos dem, som hans to sønner Jørgen Thomsen (senere ejer af Hjortspring) og Jes Thomsen (den rige skibsreder i Nordborg) hentede. Ejeren af Ketting kro klagede derfor til herskabet i Augustenborg, som sendte nogle mænd, der skulle forsegle deres brændevinstøj. Ingeborg havde imidlertid fået nys om sagen og lod et bud gå til grev Danneskjold-Samsø, som på denne tid opholdt sig i besøg på slottet. Hun bad betjentene holde inde et øjeblik, og snart kom den ønskede befaling til at standse denne forretning. »De havde ret til at brænde såmeget, som var fornødent til eget brug og til at fede deres stude, som de skulle forsyne herskabet med; men derimod blev alt udsalg af brændevin dem forbudt«. Dette havde til følge, at der i nogle år var en vis spænding mellem familien i kroen og familien bag kirken; den lagde sig først helt, da Jakob Wrangs unge datter Anne Christine Wrang 1756 blev gift med kromand Johan Peter Knudsen i Ketting.

Jakob Wrang og hustru Ingeborg var meget driftige og virksomme folk; de var meget om sig og samlede en ret anselig formue efter hin tids målestok. 1752 blev Klaus Klausen, der var gift med Anna Petersen fra Melsgaard (en broderdatter af Ingeborg Wrang) forpagter af Augustenborg herregård, men han døde allerede to år senere.

Jakob Wrang og kromand Markus Nielsen i Augustenborg trådte da i fællesskab ind i forpagtningen og beholdt herregården, indtil de i 1765 afløstes af Johannes Brandt, tidligere forpagter af Østerholm. At Jakob Wrang og Ingeborg blev velstående folk, ses af den kendsgerning, at de kunne udstyre hvert af deres børn, degn Johan Johansen og Anne Christine Wrang, med 2000 rigsdaler courant, foruden et godt udstyr, og endda beholde så meget tilbage, at de kunne leve et sorgfrit liv på deres gamle dage. Fra denne tid stammer billedet på Majbølgaard, der sikkert er malet af en hertugelig »conterfejer«.

Da Ingeborg mærkede sit endeligt, var hendes sidste ord til datteren, at hun måtte være god mod sin gamle fader, hvilket hun også lovede og holdt, da hun daglig så ned til ham og kvægede ham tit med lidt god mad. Efter Ingeborgs død den 13. november 1771 fik Jakob Wrang retten til slagtning i det augustenburgske distrikt på livstid, da hans stedsøn, degnen Johan Johansen, havde givet afkald. I concessionen, dateret den 5. januar 1772, bestemtes det, at Jakob Wrang den ene uge, Hans Eriksen den anden uge og Christian August Meyer den tredie uge skulle levere det nødvendige okse-, kalve- og lammekød til hertugens hofetat. Året efter den 1. juli døde Jakob Wrang i Ketting i en alder af 66 år, og den 10. september 1773 overtoges hans kåd af svigersønnen Johan Peter Knudsen, mens concessionen som slagter blev givet til Carl Frederik Thomsen.

Kilder: Samlinger til en familiehistorie, optegnede 1862 af pastor Christian Knudsen, velvilligst stillet til rådighed af frøken M. Knudsen, Guderup; meddelelser fra H. H. Jessen, Peberbjerg; fæstebreve under Rumohrgaard C IV, nr. 255, og dekretprotokol C IV nr. 458, begge i landsarkivet i Aabenraa.

En kriminel Spillemand

Af Andreas Petersen.

I Sønderj. Maanedsskrift for Juli 1942, har jeg skrevet en Artikel om Spillemandsprivilegierne paa Vestkysten i gamle Dage og har ogsaa fortalt om de fastlønnede Stadsmusikanter i Tønder, (14 ialt, fra 1615—1890) som alle var privilegeret og fastlønnede. Foruden deres faste Løn, kunde de ogsaa opkræve Afgifter ved private Lejligheder — Bryllupper, Barsler eller andre Fester, og Folk maatte betale Afgifter, enten de havde bestilt Musik dertil eller ej. To af Stadsmusikanterne var endog Amtsmusikanter, saa Landbefolkningen maatte

ogsaa betale denne uretfærdige Afgift. Nogle tog det dog ikke saa nøje.

Om deres Liv og Færd, findes der næsten ingen Ting i Byens Arkiv, skrev Ludvig Andresen til mig. Den sidste Stadsmusikant var Gerlach fra 1864—1890. Gerlach havde en søn, som var Medlem af

Østergade i Tønder

det kejserlige russiske Hofkapel i St. Petersborg; han blev pensioneret i Rusland. Hos Gerlach fik jeg den første Musikundervisning, mens jeg gik i Skole i Tønder i Firserne, desuden fik jeg en hel Del Lokalhistorier fra ham. Han var en rigtig Hjemstavnsmand og Lokalpatriot. Han fortalte mig mange interessante Ting fra det gamle Tønder. Særlig interessant var en Historie om Stadsmusikant Kasper Dohrn, som Gerlach havde faaet af Stadsmusikant Allerup (1849—1860), og som jeg skal genfortælle.

Kasper Dohrn var Faderen Conrad Dohrns Efterfølger fra 1782—1811. Han var en Mand fuld af Spilopper, han kaldte sig ofte selv for »den lystige Spillemand«. Han blev altid kaldt med Fornavn, endog ofte »Kasparikke«. Hans pudsige Indfald, nogle lidt stramme, vakte altid Munterhed. Han var kendt som en meget god Mand, om han ogsaa drillede Natvægteren, blev han dog aldrig vred paa ham. En Eftermiddag mødte hele Skyttekorpset med Musik i Spidsen til »Den

hvide Svane« — Værten Friedrichs var deres Æresmedlem, — for at lykønske til den store Lotterigevinst. Kasper var ogsaa med. Værten blev meget forundret, for han spillede jo slet ikke i Lotteriet. Det oplystes dog snart, at det var Kasper, som havde fortalt det, hvilket vakte megen Muntherhed. Hele Beværtningen blev fyldt til sidste Plads, og man fejrede alligevel. Værten fortalte derefter, at det var een af hans bedste Dage, takket være Kasper.

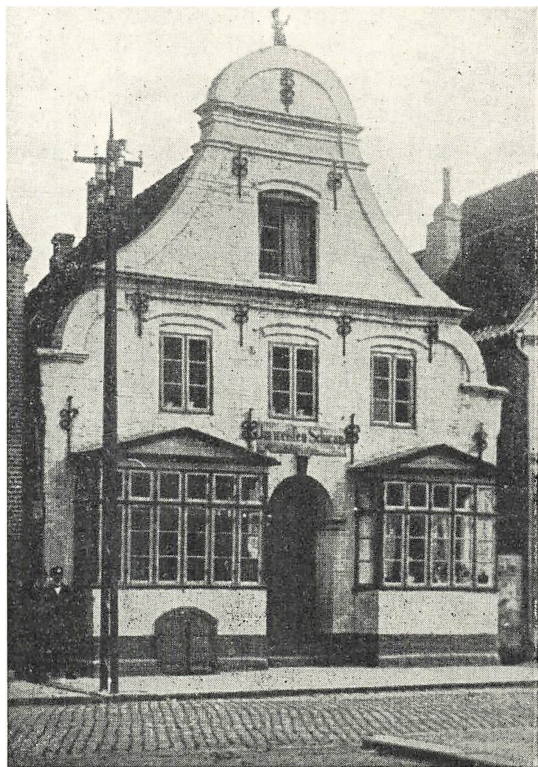
Kasper var meget interesseret i Kriminalsager, og han hjalp ogsaa flere Gange med Opklaringen. Han var en god Ven af Stadssekretær Drøhse. - Man fandt en Morgen en Mand siddende død ved sit Bord. I Haanden havde han en Seddel, hvorpaa der stod: »Berøvet af Hart...«. Da der i samme Hus boede en Mand, som hed Hartman, blev han fængslet som Morder og Røver. Det maatte jo være ham. Tønder Borgerne kunde ikke forstaa det, eftersom han var kendt som en rigtig god Mand. Kasper troede heller ikke, at Hartman kunde have gjort den Ugerning. Det var et sjældent Guldur med 4 Brillanter paa Kapslen, der var stjaalet. Kasper begyndte nu i Hemmelighed at tage sig af Sagen. Der var bleven indleveret et lignende Ur hos gamle Lund i Uldgade i Pant, og det var jo Vand paa Kaspers »Mølle«, men da Kasper besøgte gamle Lund, var Uret blevet indløst. Kasper fik dog ved lidt Drik i Raadhuskælderen at vide, hvem der havde indleveret Uret. Det var nemlig en hel fremmed, som var i Besøg hos Amtmand v. Bertouch; han hed Hartturos, var Meksikaner og var ligeledes en stor Spiller. Kasper havde faaet at vide, at Amtmanden havde tabt ikke saa lidt til ham. Kasper sporede nu denne Mand, og han opdagede, at Spilleren var en stor Ven af smukke Piger, som han kiggede efter alle Vegne. Kasper fik saa den udmærkede Idé at faa den smukke Mamsel Hartman hjem igen til Tønder; hun var nemlig rejst bort, da hendes Far var bleven arresteret. Mamsel Hartman blev nu Skænkejomfru i »Den hvide Svane«, og det virkede med det samme. Kasper kunde nu se, hvorledes Spilleren ofte stirrede efter Vinduet i Gæstgiveriet. Her hed hun ikke Mamsel Hartman, men Mamsel Møller. En Dag kunde han ikke modstaa, han maatte indenfor. Efter at have bestilt en Genstand og talt med Skænkejomfruen, indbød han hende til en stor Festlighed, som skulde finde Sted paa Raadhuset. Amtmanden, som var Formand for Ringriderkorpset, havde nemlig sendt Andragende til Kongen om fremtidig at maatte kalde Korpset for »Frederiks-Korps« efter Kronprins Frederik. Dette Ønske var bleven opfyldt den 18. Januar 1805*. Mamsel Hartman tog imod Indbydelsen, hvis hun maatte faa 2 Billetter, den ene til hendes Bro-

*) En Afskrift af den kongelige Resolution findes i A. Petersens Eje.

der. — Ved Festen holdt Kasper sig altid i Nærheden af de to. Da Festen var forbi, og de gik udenfor og vilde hjem, foreslog Spilleren at gaa en lille Tur ved Vidaaen. »Ja, men hvor mange er Klokken nu?« spurgte Mamsel Hartman. Spilleren viste hende Uret. Kasper og Broderen stod nu ved Hjørnet af Smedegade og kunde høre alt, hvad de sagde. Spilleren fortalte hende, at dette Ur var en Gave af en indisk Fyrste, men hun tog Uret i Haanden og saa nu, at det var det røvede Ur (hun kendte det fra før), og med et rask Ryk tog hun Uret til sig og sagde, at det var et røvet Klenodie og ikke en Gave. Spilleren mente vistnok først, det var en Spøg fra hendes Side, men da hun saa fortalte, at hun ikke hed Mathilde Møller, men var en Datter af den uskyldigt fængslede Hartman, fik han et Chok, saa han var ved at falde om. Kasper og Broderen var nu paa Stedet, og ved Hjælp af Natvægteren blev han ført bort.

Mamsel Hartman havde udført Kaspers Ordre punktlig. Ved Retten tilstod Spilleren, at han havde tabt alle sine Penge til Hartman, og saa havde han udført sin Ugerning.

Da Hartman blev løsladt, var der stor Fest i Kaspers Hjem, alt var arrangeret af Kasper, og han betalte det hele. Den lystige Spillemand blev hyldet af Byens Borgere og fik en Belønning af Borgmester og Raad.

Tønder torv før århundredskiftet

De gamle gadepumpers endeligt

Den 29. maj 1903 stod der i »Vestslesvigs Tidende: »Gadepumpen hører til det Tønder, der forsvinder. I går tog man pumpen på torvet op, og i de følgende dage kommer turen til de andre offentlige brønde, som hidtil har været en ejendommelighed for byen, en ejendommelighed, som vi i dag ser forsvinde uden sorg, da vi har fået erstatning i det gode, sunde drikkevand fra vandværket.«

Tønder havde omkring århundredskiftet foruden de mange private 36 sådanne offentlige pumper, hvoraf langt de fleste var anbragt på fortovene. Nogle bar et skilt med en påmindelse om, at vandet var sundhedsfarligt. Efterhånden var man blevet klar over, at smittekilden til de stadig tilbagevendende tyfusepidemier måtte søges i det dårlige drikkevand.

Thorvald Petersen beretter i en interessant redegørelse om vandværkets oprettelse, at fire brønde fik deres vand direkte fra Vidåen, og når en husmoder hentede vand fra en af disse, så vidste naboerne, at de i hendes hjem skulle have ærter eller kål til middag. Vandet var blødere, så maden behøvede ikke en så lang kogetid. Ligeledes anfører han, at en af byen ansat mand (den sidste var Joh. Jessen) havde til opgave at vikle pumperne godt ind i halm, når der var frost i vente.

I september 1899 bevilligede Tønder Sparekasse 5000 mark til dækning af udgifterne til forarbejdet ved oprettelsen af et kommunalt vandværk. Grundstenen til dette blev nedlagt den 5. maj 1902, og den 1. januar 1903 kunne man for første gang åbne hanerne for det rindende vand. Den drivende kraft i det nye foretagende var bestyreren for gasværket M. Lorenzen.

Der fandtes dog nogle, der ikke straks ønskede at tilslutte sig vandværket. Redaktør P. Skovrøy anfører i sit blad 17. sept. 1905:

»Efter at byen med kortere eller længere mellemrum havde været hjemsøgt af tyfusfarsoten, og man havde fået en til vished grænsende sandsynlighed for, at byens dårlige drikkevand var hovedårsagen, besluttede man anlæg af et vandværk. Borgerskabet var enigt om at bringe ofret, og der var kun ganske få, som ikke bøjede sig for den fornuftige nødvendighed. Blandt disse var, højst mærkeligt, de prøjsiske statsbaner. Ingen af de to stationer blev delagtige i kommunevandet straks, først senere har Vestbanegården bekvemmet sig til at tage kommunens vand. Nu i disse dage er Østbanegården fulgt efter, det hedder sig dog, først efter, at sundhedspolitiet har erklæret stationens drikkevand for farligt. Følgen af den sildige tilslutning er, at banevæsenet selv må betale anlægget, en udgift på et par tusinde mark, samt at markedsgæsterne i går måtte balancere mellem afgrunde og vade i snavs for at komme fra og til stationen«.

Chr.

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Orgine Abildgaard. Anna Krogh.

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellem-skole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Tønder Mejeri

telefon 22026

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

pare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM
KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

HABITTER

skræddersyet efter mål

Thomas Hansen & Son
Padborg . Telf. 9233

Svend Kirchheiner
aut. Installatør

Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Aksel Michelsen

Kul- og Trælasthandel
Tønder Telefon 21111

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808